

ПРИКАЗИ КЊИГА И ЧАСОПИСА

Kapetan bojnog broda **BENKO MATULIĆ**

»DEJSTVA NA JADRANU U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU«

od kapetana korvete J. Vasiljevića

(»Vojno delo« 1957, knjiga 13, Biblioteka »Iz ratne prošlosti naših naroda«)

Knjiga kapetana korvete Vasiljevića pretstavlja prvi celovit rad koji se odnosi na naša ratna dejstva na moru u toku Narodnooslobodilačkog rata 1941—1945. Kad ne bi sadržavala ništa drugo sem savesno proverenih i upoređenih podataka i događaja datih određenim redosledom njena bi pojava bila celishodna i nužna.

Borba na moru, podvlači pisac u predgovoru, bez obzira na svoje specifičnosti, ima ista osnovna obeležja i pretstavlja deo naše opće borbe u toku narodnooslobodilačkog rata. Dejstva su prema osnovnim zajedničkim karakteristikama podeljena u tri vremenska perioda, a unutar svakog perioda obrađene su organizaciske i taktičko-operativne forme kojima je Ratna mornarica rešavala zadatke.

Prvi period obuhvata razdoblje od aprila 1941 do septembra 1943 godine. Na početku toga poglavlja autor iznosi podatke o organizaciji, sastavu i baziranju italijanskih snaga na istočnoj obali Jadrana i daje kratak pregled vojno-političke situacije neposredno posle okupacije. U okviru opće podele jugoslovenske teritorije, Italija je okupirala Dalmaciju i Hrvatsko Primorje uz formalnu aneksiju najvećeg dela otoka i obale. Koristeći stvorenu situaciju i »NDH« kao instrument svoje politike, Italijani su prišli sistematskoj denacionalizaciji tih krajeva, čime su stvoreni objektivni uslovi da se rasplamsa narodni ustanak, u kome su, blagodareći uticaju Komunističke partije, snažno došli do izražaja nacionalna svest i slobodarske tradicije naroda u borbi za More.

Prvi oblici borbe na Jadranu nastali su kao rezultat potrebe međusobnog povezivanja otoka i kopna u cilju organizacije i razvoja ustanka, mobilizacije i prebacivanja ljudskih rezervi uz smišljene napade na neprijateljske plovne objekte i njegovu odbranu uopće. U Srednjoj Dalmaciji ustanak se najintenzivnije razvijao. Januara 1942 zarobljen je u Makarskom Primorju prvi brod koji se nalazio u službi neprijatelja. U septembru iste godine izdvaja se iz sastava bataljona na Biokovu »Primorski vod« sa zadatkom da se bori protiv neprijateljskog pomorskog saobraćaja. Početkom decembra, po naređenju Vrhovnog štaba, uspostavljena je pri Štabu IV operativne zone Sekcija za Ratnu mornaricu čiji je zadatak, između ostalog, bio da mobilize mornarički kadar,

osniva mornaričke »stanice«, dezorganizuje neprijateljski pomorski saobraćaj i brani obalu. Koncem decembra formirana je u Podgori prva »mornarička stanica«, a 23 januara 1943 godine *Prvi mornarički odred* koji je u svom sastavu imao naoružane brodove.

Paralelno sa razvojem borbe u Srednjoj Dalmaciji počinju dejstva i na ostalim područjima obale. Od juna 1942 na području Severne Dalmacije dejstvuje na obali Primorska četa. Italijani su prisiljeni na opremanje posebnih protivpartizanskih brodova; koncem 1942 prelaze na sistem konvojiranja radi odbrane od napada partizana, a početkom 1943 izdaju Uputstvo za borbu protiv partizana na moru (Direttive sulla guerriglia antipartigiana in mare); poduzimaju opsežne »operacije za normalizaciju otoka i obalskih područja« uz upotrebu svojih pomorskih snaga u cilju odbrane pomorskih komunikacija i konsolidacije odbrane obale uopće.

Za čitav period do kapitulacije Italije naša dejstva na moru imaju tipično partizanski karakter. U njima su, pored ostalog, zarobljena 32 neprijateljska broda. U uslovima okupacije i neprijateljske prevlasti na moru i u vazduhu prebačeno je sa otoka na kopno nekoliko hiljada dobrovoljaca. Karakter i razmah borbe na moru nagovestio je potpuno slom italijanske politike na Jadranu.

Drugi period obuhvata vremensko razdoblje od kapitulacije Italije do 19 januara 1944 kada je završeno osvajanje otoka od strane Nemaca i povlačenje naših jedinica na Vis. Kao uvod za ovo poglavlje pisac obrađuje naše i nemačke pripreme i tok razoružanja italijanskih jedinica koje su na obali najvećim delom razoružale jedinice NOVJ. Tom prilikom oslobođena je gotovo čitava obala, sem nekih gradova. Od osobitog značaja je bilo što smo došli u posed velikog broja brodova koje smo mogli naoružati. U toku septembra formirane su tri mornaričke komande sa odgovarajućim jedinicama čiju su osnovu sačinjavali naoružani brodovi, obalska artiljerija i mornarička pešadija. *Obalska komanda* (Split) imala je u svom sastavu 10 flotila od po 3—6 naoružanih brodova.

U težnji da razoružaju italijanske jedinice i ovladaju obalom i otocima i u cilju organizovanja protivdesantne odbrane Nemci su u nekoliko pravaca nadirali iz unutrašnjosti prema moru. Pre njihovog prodora na obalu naše su jedinice oslobodile otoke Cres i Lošinj, koje su po kapitulaciji Italije bili poseli četnici. Posle povlačenja iz Splita, koncem septembra 1943, prišli smo organizaciji protivdesantne odbrane otoka. Mornarica je prihvatila i prebacila na otoke naše jedinice koje su Nemci nadirući nabacili na obalu. Iz same Podgore evakuisano je na taj način 15.000 vojnika i građana. Izuzev jedinica 26 divizije, ostale jedinice prebačene su ponovo sa otoka na kopno. U međuvremenu su jedinice 26 divizije, uz podršku Mornarice, izvršile nekoliko prepada na obalu u cilju uznemiravanja Nemaca. Da bi se rukovođenje ratnim dejstvima na moru organizaciski objedinilo, Vrhovni štab (VŠ) je svojom Naredbom od 18 oktobra 1943 imenovao Štab Mornarice NOVJ. Radi lakšeg komandovanja obalsko područje od Soče do Bojane podeljeno je

na 6 pomorskih obalskih sektora. Napadom na Pelješac, 23 oktobra, Nemci su počeli da ostvaruju poslednju etapu svog plana, osvajanje otoka. Zbog razvučenosti naših jedinica oni su mogli koncentrisati dovoljne snage i izborom vremena i mesta ostvariti premoć na određenom pravcu napada. Naše su se snage uz veći ili manji otpor postépeno povlačile ostavljajući na svakom otoku manje partizanske delove. Konačno su se 26 divizija i jedinice Mornarice povukle na otok Vis. U toj situaciji VŠ je doneo odluku da se Vis brani raspoloživim snagama i zadrži kao baza. To je imalo dalekosežne posledice za razvoj Mornarice i razvoj NOR-a uopće. Na Visu je uz prisustvo VŠ, uspostavljen kontakt sa Saveznicima i tu su bazirale jedinice iz sastava njihovih oružanih snaga.

Ovaj period autor smatra prelaznim u izvesnom smislu sa stanovišta organizaciskog razvoja i načina dejstva Mornarice. Baš tada Mornarica se, iako nedovoljno učvršćena, našla pred vrlo teškim zadacima, ali ih je u osnovi ipak rešila. Stvoreni su temelji za razvoj rodova i službi unutar Ratne mornarice i borbenih elemenata nužnih za uspešno vođenje rata na moru. Mornarica je kopnenim jedinicama omogućila da se izvuku ispod udara neprijatelja i obezbedila im pokretljivost i izvesnu podršku u odbranbenim borbama koje su vodile na obali i otocima.

Treći period obuhvata vremensko razdoblje od januara 1944 do konca rata. U tom periodu Mornarica dejstvuje sa otoka Visa kao stalnog oslonca, a kasnije, postepeno, i sa oslobođenih otoka i obale.

Još u toku povlačenja na Vis naše jedinice pristupaju uređenju i utvrđivanju otoka. U okviru odbrane patrolni čamci Mornarice NOVJ obezbeđuju otok od iznenadnog neprijateljskog napada. Transportnim brodovima prebačeno je preko Visa u Italiju nekoliko desetina hiljada ranjenika i zbega. Sa Visa je uz zaštitu naoružanih brodova prevožen materijal za jedinice na obali i u unutrašnjosti. Zbog značaja ovog otoka njegovo zauzimanje postaje predmet diskusije i planiranja u nemačkoj Vrhovnoj komandi, ali, posle niza priprema, situacija ih je prisilila da odustanu od te namere.

Postepeno su stvoreni uslovi za preduzimanje napadnih dejstava sa Visa. U kombinovanim dejstvima, pored učešća mornaričke pešadije, Mornarica prevozi, štiti i podržava jedinice 26 divizije. Autor prethodno iznosi organizaciju i karakteristike protivdesantne odbrane Nemaca na otocima i obali koja je u datim uslovima bila dobro organizovana. Elementi nemačke odbrane bili su namenjeni delimično i odbrani pomorske komunikacije Trst — Pirej, pored svog osnovnog zadatka — sprečavanja

našeg, odnosno savezničkog iskrcavanja na obalu. Autor deli kombinovana dejstva sa Visa na desantne prepade koji su imali ograničeni cilj i na desante koji su preduzimani u toku konačnog oslobođenja otoka i obale. Po gubicima koje je neprijatelj pretrpeo najuspeliji prepad izvršile su naše jedinice u aprilu na otoke Korčulu i Mljet. Neprijatelj je izgubio oko 850 vojnika, od kojih je bilo 459 zarobljenih. U prepadu na Brač angažovano je najviše snaga, uključujući i savezničke jedinice. I pored taktičkog neuspeha dveju napadnih kolona, postignut je opći cilj napada koji je planiran i izvršen radi rasterećenja naših jedinica na kopnu za vreme nemačkog napada na Drvar.

Pošto je u sledećem poglavlju — *Dejstva sektorskih flotila* izneo organizaciju nemačke mornarice i saobraćaja na Jadranu, autor izlaže sastav i organizaciju sektorskih flotila i njihova dejstva. Sektorske flotile, koje su sačinjavali »naoružani« i patrolni brodovi, napadale su na neprijateljski pomorski saobraćaj, branile vlastite pomorske komunikacije i izvršavale druge manje zadatke vezane za odbranu i napad na obalu. Nekoliko karakterističnih borbenih sudara obrađeno je uz izvesne zaključke taktičkog karaktera.

Borba za konačno oslobođenje dalmatinskih otoka i obale otpočela je desantom naših snaga sa Visa, noću između 11 i 12 septembra, na Brač i sledeće noći na Korčulu. Cilj tih dejstava bio je, između ostalog, i sprečavanje urednog povlačenja obalskom komunikacijom nemačkih snaga iz Grčke. Do početka decembra, posle upornih borbi, Dalmacija je bila oslobođena.

Paralelno sa napredovanjem operacija na kopnu težište borbenih dejstava Mornarice prebačeno je na područje Kvarnerskih Otoka, gde je Otok Ist uređen kao operacijska baza. Početkom novembra formirani su *Kvarnerski pomorski sastav* od pet flotila i odred mornaričke pešadije sastava 4 bataljona koji su do početka završnih operacija izvršili niz uspešnih akcija.

Koncem 1944 i početkom 1945 godine nemačke pomorske snage izvršile su niz prepada protiv naših baza, od kojih je bio po zamisli najsmeliji neuspeo prepad eksplozivnim čamcima na luku Split.

U završnim operacijama Mornarica podržava krilo 4 armije u nastupanju Kvarnerskim Otocima, obalom i u iskrcavanju na Istarsko Poluostrvo. U pomorskom delu ovih kombinovanih operacija Mornarica je izmanevrovala, odnosno savladala, žilav sistem minskog zaprečavanja na moru, koji je činio osnovu nemačke protivdesantne odbrane. Mornarička pešadija i jedinice Kvarnerskog pomorskog sastava oslobodile su

Pulu, a naš patrolni brod PČ8 bio je prvi saveznički brod koji je uplovio u Trst. Ovaj doprinos Mornarice u borbi, u datoj situaciji predstavljao je za nas faktor od presudne važnosti.

U ovom periodu Mornarica NOVJ po organizaciji i načinu dejstava dobila je fizionomiju regularne mornarice, što je oličeno i nazivom *Jugoslovenska mornarica*, koji je dobila neposredno pred početak završnih operacija.

»Dejstva na Jadranu u Narodnooslobodilačkom ratu jedinstven su primer ostvarenih načela partizanskog rata i u ratu na moru« (str. 243), konstatuje autor u svom zaključku. Ispoljavajući međusoban uticaj, dejstva na kopnu i moru sačinjavala su celinu u okviru jugoslovenskog ratišta.

Pogrešno bi bilo ako bi se dejstva naše Mornarice uklapala u određene operativno-taktičke kategorije. Ali ipak, pored moralno-političkog značaja i vrednosti, naša opća iskustva iz borbi na moru treba izučavati i razvijati u određenim formama.

Autor završava konstatacijom da je čovek bio bitan činilac našeg NOR-a na moru. »Zbog toga će Narodnooslobodilački rat na moru ostati snažna potvrda naših borbenih tradicija i nepresušivi izvor moralnog nadahnuća za nove generacije pomoraca«¹⁾.

*

Bez pretenzije da piše istoriju Narodnooslobodilačkog rata na moru, autor u obradi ipak ide dalje od registrovanja ratnih dejstava, koja su u prvom redu sređena po stepenu općeg razvoja NOR-a. Autor daje, u određenom obimu, presek općih vojno-političkih događaja i uslova pod kojima su se u odgovarajućem periodu razvijala ratna dejstva na moru, kao i njihov uticaj na razvoj NOR-a. Taktička analiza i zaključci, tamo gde su dati, mogu da posluže za izučavanje i uopštavanje naših iskustava. Uočena je i u osnovi data međusobna uslovljenost vojno-političkih zbivanja na moru i organizaciskog razvoja Ratne Mornarice. Delo, prema tome, može da posluži kao osnova za početak obrade istorije naših borbi na moru u toku NOR-a.

Obrada političkih momenata po kvalitetu zaostaje iza obrade vojno-stručnih. Autor je u nekim konstatacijama kategoričan ali je nedovoljno politički precizan. To se naročito odnosi na prikaz političke situacije u »NDH« i na analizu uzroka nekih nesporazuma između nas

¹⁾ Vasiljevićevo delo sadrži jedan dodatak (ekskurs) — Dejstva savezničkih (britanskih i francuskih) pomorskih snaga, koji je dat na 6 stranica. — Prim. red.

i Saveznika u toku zajedničkih dejstava na moru (str. 245). Političkom uticaju kapitulacije Italije na kvalitativan razvoj NOR-a na Jadranu nije dato odgovarajuće mesto.

Iako je u uvodu podvučeno da je Drugi period u izvesnom smislu prelazan, nije sigurno da će se periodizacija kakva je data moći održati. Ako je za Prvi period u osnovi karakterističan partizanski način dejstva, a za Treći manje-više regularna dejstva sa osloncem na slobodni deo obale, onda Drugi period nema u tom smislu svoje posebno obeležje. On je zapravo deo Trećeg (po datoj periodizaciji) perioda u kome je Mornarica vodila odbranbena dejstva na odgovarajući način, i istim sredstvima kojima je u drugom razdoblju istog perioda napadala. Kapitulacijom Italije Mornarica je došla u posed relativno velikog broja brodova i tehnike uz odgovarajući priliv ljudstva, te to označava najveći kvalitativan skok u njenom razvoju. Ona se, međutim, organizaciski i dalje razvijala i učvršćivala u toku čitavog rata. Taj je proces, doista, bio najintenzivniji neposredno posle kapitulacije Italije, ali ni u tom pogledu ovo razdoblje nema posebnih karakteristika koje bi ga bitno izdvajale od sledećeg perioda. Prema tome, kapitulacija Italije u razvoju naše Mornarice izgleda da se može uzeti kao intenzivan početak jednog celovitog perioda koji traje do konca rata.

Period do kapitulacije Italije relativno je slabije dokumentovan i obrađen, naročito početak NOR-a na moru. Pored nedostatka dokumentacije iz toga vremena, to je u izvesnoj meri uslovljeno i karakteristikom naših prvih dejstava. Borbeni sudari ne moraju u svakom slučaju da budu merilo naših napora i rezultata koji su kod date situacije i odnosa snaga često postizavani upravo izbegavanjem borbenog sudara. Bilo bi, prema tome, korisno da je taj period, a možda i čitav NOR na moru, još detaljnije zahvaćen i obrađen.

Uza sve to knjiga u celini pretstavlja solidan i vredan rad. Napísana sažetím i lakím stilóm poslužiće korisno svakome koga interesuju zbivanja na moru u toku Narodnooslobodilačkog rata.